

هو العليم

دیدگاه عارف به نظام هستی و مظاهر آن

شرح دعای ابوحمزه ثمالی - سال 1398 هـ.ق، جلسه هفدهم

بیانات

علامه حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی
قدس الله سرّه

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم
بسم الله الرحمن الرحيم
و صَلَّى الله على محمدٍ و آله الطاهرين
و لعنة الله على أعدائهم أجمعين

بیان وحدانیت و عظمت پروردگار در کلام امام سجّاد علیه السلام

فالأمرُ لك وحدك لا شريك لك، و الخلقُ كُلُّهم عيالُك و في قبضتِكَ، و كلُّ شئٍ خاضعٌ لك
تباركت يا ربَّ العالمين.

«امر اختصاص به تو دارد ای پروردگاری که یگانه هستی و در امر و خلق و سایر صفات فعل
و صفات ذات وحدانیت داری و شریکی از برای تو نیست، نه در ذاتت نه در اسمت و نه در
صفتت و نه در فعلت؛ ذاتت و اسمت و صفتت و فعلت واحد است.»

و الخلقُ كُلُّهم عيالُك؛ «تمام مخلوقات، یعنی ما سوی و آنچه غیر از تو است که خلق است، و تو
نسبت به تمام آنها علیت داری و خالق آنها هستی، همه جیره خوار تو هستند و عیال تو هستند و
بارشان به عهده توست.»

و في قبضتِكَ؛ «در ید قدرت تو هستند، در کف سطوت و عظمت تو هستند.»
و كلُّ شئٍ خاضعٌ لك؛ «و تمام موجودات برای تو به حال خضوع و به حال ذلت و فقر درآمده
است، چون تو عزیزی و قیوم بر آنها.»

(بنابر این بالملازمه آنها نسبت به تو مقام انعطاف و انفعال و خضوع دارند.)
تباركت؛ «خیلی بلند مرتبه هستی، جلیل القدر و عظیم المنزله هستی، رفیع الدرجه و مبارک هستی،
پربرکت هستی!»

یا ربَّ العالمين؛ «ای خدایی که پروردگار و آفریدگار تمام جهانیان هستی!»

دلیل و برهان با خداست، نه با ما!

إلهي ارحمني إذا انقطعت حجّتي و كلّ عن جوابك لسانی و طاش عن سؤالك إياي لبي، فیا عظیم
رجائي لا تُخيبني إذا اشتدّت فاقتي، و لا تُردني لجهلي، و لا تمنعني لقلّة صبري؛ أعطني لفقري و
ارحمني لضعفي.

«ای پروردگار من، ای معبود من، ای خدای من، رحم کن بر من در آن وقتی که حجّت تمام بشود
و دیگر نتوانم دلیل و برهان اقامه کنم...!»

یعنی انسان تا هنگامی که در خود موجودیتی می بیند، دوست دارد که برای صحّت اعمال
خود، اقامه برهان و دلیل کند؛ اما دلیل و برهان با خداست، نه با ما! چون تمام کارهایی که خدا
می کند حقّ است، و سرنوستی که بر انسان مقدر می کند حقّ است.

پس و لك الحجّة علیّ فی جمیع ذلك و لا حجة لی فی ما جرى علیّ فيه قضائک.¹

«حجّت مال توست، نه مال من! این اموری که بر من مقدر شده روی یک سلسله اسبابی بوده که
به اراده توست، پس اقامه برهان و حجّت بر آن اساس که روی مصلحت و حکمت مقدر فرمودی
با توست، من نمی توانم اقامه حجّت کنم خلاف حجّتی که تو اقامه می کنی؛ اقامه حجّتی که من
می کنم، غلط است!»

و لذا این اقامه حجّت تا آن حدّی است که واقع بر انسان منکشف نشده و حجّت اقوائی نیامده
است؛ اگر حجّت قوی تری آمد و حجّت انسان را باطل کرد، دیگر انسان ساکت می شود و حجّتش
انقطاع پیدا می کند.

هر کس در منازعات و مخاصمات اقامه حجّت می کند، برهان می آورد بر له خودش تا هنگامی

¹ مصباح المتهجد، ج ۲، ص ۸۴۶، فرازی از دعای کمیل.

که حجّت قوی‌تر نیاید و آن را باطل نکند؛ وقتی که حجّت قوی‌تر آمد، این دیگر خواهی نخواهی سکوت اختیار می‌کند و زبانش [قادر به] دفاع از حریم خودش نیست. یعنی تا هنگامی که تابش نور بر قلب نشود، انسان روی خیالات خودش برای اعمال خودش صحّه می‌گذارد و پیش خود آنها را خوب می‌داند، و نفس خود انسان برای آنها یک صغری و کبری و ضمنی و اجمالی با سرعتی هرچه تمام‌تر اقامه می‌کند، و لذا کارهایی را که انجام می‌دهد اتکا به همان سرعت صغری و کبری و نتیجه‌ای دارد که نفس او من حیث لا یَشْعُر، ناخودآگاه این صغری و کبری را می‌چیند و نتیجه را می‌گیرد و اراده می‌کند؛ و انسان را هم به فعل سوق می‌دهد تا هنگامی که حجّت اقوی اقامه بشود یا نوری از طرف باطن بیاید و تمام این حججی را که خود انسان اقامه کرده، بسوزاند و آن حجج تاریک را از بین ببرد. خلاصه اگر یک حجّت قوی‌تری که بیاید، حجّت انسان از بین می‌رود.

و مسلمّ انسان در این مسیر باید عرضه به خدا داشته باشد دیگر، مُهْمَل خلق نشده، **(أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى)**؛¹ «آیا انسان گمان می‌کند که مهمل آفریده شده و رها شده است؟!» این غلط است!

بالآخره در این مسیری که دارد، به یک عقبه‌ای برخورد می‌کند که تمام اعمال او را بررسی می‌کنند و با حجّت واقع می‌سنجند؛ آن حجّتی که دیگر هرچه انسان بخواهد از خودش دفاع کند و باطل‌هایی را که انجام داده، به صورت حق جلوه بدهد و حق‌هایی را که ترک کرده، بگوید: باطل بوده و من ترک کردم، آن حجّت به اندازه‌ای قوی است که انسان نمی‌تواند حجّتش را بر او غلبه بدهد و او را محکوم کند؛ آن وقت در این صورت، حجّت انسان می‌ایستد، زبانش لال می‌شود و از دفاع می‌افتد.

إلهی اَرْحَمَنی إِذَا انْقَطَعَتْ حُجَّتِی؛ «خدایا، رحم کن بر من آن زمانی که حجّت من بریده می‌شود و قطع می‌شود.»

و کَلَّ عَن جَوَابِکَ لِسَانِی؛ و زبان من از جواب تو سنگین می‌شود!

زبان انسان در دهان چقدر وزن دارد؟ یک سیر، دو سیر؛ حالا فرض کنید اگر این زبان ورم کند و دو کیلو بشود و انسان بخواهد با این زبان دفاع کند، چه قسم دفاع می‌کند؟! زبان حرکت نمی‌کند، خیلی سنگین است! بعضی اوقات دیدید که حال قبضی به انسان دست می‌دهد که انسان دیگر نمی‌تواند صحبت بکند، در آن هنگام، این زبان این‌طور سنگین می‌شود و نمی‌تواند دیگر صحبت کند.

وَ طَاشَ عِنْدَ سؤَالِکَ إِبَّائِی لُبِّی.

«و وقتی تو از من سؤال می‌کنی، عقل من و ادراک من پوچ می‌شود، خالی می‌شود، دیگر لب و عقل قوه دفاع را از دست می‌دهد، سُبُک می‌شود، نمی‌تواند دفاع کند.»

من در کارهایم اتکا به قلب و نیروی عقل دارم، و آن عقل یک راه‌هایی را نشان می‌دهد و مرا بر آن راه‌ها و ادار به حرکت می‌کند. وقتی تو از من سؤال کنی، قلب من دیگر از کار می‌ایستد، دل واقعی ما، ادراکات، مرکز ادراکات، از کار می‌ایستد. چون تمام این تفکرات، روی اساس باطل بود و تو با سؤال حق از انسان سؤال می‌کنی، آن وقت آن قلب که اندوخته‌اش ذخائر فکری تخیلی است نمی‌تواند در عالم واقع و وجدان نهضت کند، در آنجا نمی‌تواند قیام کند و از بین می‌رود.

اعتماد و اتکایم از روی درمانگی به آستان رحمت و جود و کرم توست

«فَبِأَعْظِمَ رَجَائِی؛ ای خدایی که امید بزرگ من هستی!»

لَا تُخَيِّبِنی إِذَا اسْتَدَّتْ فِائَتِی؛ «زمانی که فقر و فاقه من زیاد شد، درمانده شدم، قلب من دیگر نتوانست تفکر کند و مرا یاری کند، زبان من از گفتن ایستاد، حجّت من بریده شد، آنجا تو دست مرا بگیر، مرا ناامید نکن!»

و لَا تُرَدِّنِی لِجَهْلِی؛ «به جهالت من مرا برنگردان!»

من که خودم اعتراف به جهالت دارم؛ در این نقطه بازپرسی که تمام وجود مرا جهل گرفته،

¹ سوره قیامة (۷۵) آیه ۳۶.

تو این عنان جهل را به گردن خود من نینداز، خودت در دست بگیر و از جهل من اغماض کن و مرا حرکت بده!

«و لا تَمْنَعْنِي لِقَلَّةِ صَبْرِي؛ چون صبر من کم بوده، مرا از راه باز مدار!»

از قافله‌ای که رفتند، مرا عقب نگذار! آنها چایک بودند و جلو رفتند و به مقامات و مقاصدی رسیدند، من تحمل نداشتم، صبر [کم] داشتم مانند، از من نبر و به خاطر این جهت، منع نکن! خدای ارحم الراحمین هستی، می‌توانی دست ما را هم بگیر و حرکت بدهی.

أَعْطِنِي لِفَقْرِي وَ ارْحَمْنِي لِضَعْفِي.

«به من بده، چون من فقیرم و به فقیر باید داد! و بر من رحم کن، چون ضعیفم و به ضعیف باید رحم کرد!»

افرادی که غنی هستند، آنها محتاج نیستند که چیزی به آنها داده بشود؛ یا افرادی که قوی هستند و قدرت دارند، محتاج رحمت نیستند؛ اما چون من فقیرم و ضعیف هستم، احتیاج به عنایت تو دارم و نیازمند رحمت تو هستم!

سَيِّدِي عَلَيْكَ مُعْتَمِدِي وَ مُعَوَّلِي وَ رَجَائِي وَ تَوَكُّلِي، وَ بِرَحْمَتِكَ تَعَلَّقِي، وَ بِفِنَائِكَ أَحْطُ رَحْلِي، وَ بِجُودِكَ أَقْصِدُ طَلِبَتِي، وَ بِكَرَمِكَ أَيْ رَبِّ اسْتَفْتِيحُ دَعَائِي، وَ لَدَيْكَ أَرْجُو فَاقْتِي،² وَ بِغِنَاكَ أَجْبِرُ عَيْلَتِي، وَ تَحْتَ ظِلِّ عَفْوِكَ قِيَامِي، وَ إِلَيَّ جُودِكَ وَ كَرَمِكَ أَرْفَعُ بَصْرِي، وَ إِلَيَّ مَعْرُوفِكَ أَدِيمُ نَظْرِي؛ فَلَا تُحْرِقْنِي بِالنَّارِ وَ أَنْتَ مَوْضِعُ أَمَلِي.

«ای سید من، ای آقای من، عَلَیْكَ مُعْتَمِدِي؛ اتکای من فقط بر توست!»

اگر این اتکا از بین برود، دیگر من هیچ اتکایی ندارم! این چلچراغ که اینجا آویزان است، اتکانش به سقف است؛ اگر این اتکانش بریده شد، [مثلاً] یک نفر آمد و طنابش و زنجیرش را قیچی کرد، این دیگر به کجا اتکا دارد؟! بریده شدن همان و سرازیر شدن و خرد شدن همان! من درک کردم که معتمد من و متکای من تو هستی، متکا: یعنی معتمد؛ این اعتماد را نبر، ضعیف نکن! بلکه طبق این اتکایی که دارم با من عمل کن، و این اتکا را محکم‌تر کن و نگهداری هم کن! تو امید من هستی، رجای من هستی، توکل من به توست، من در امورم خودم را کنار می‌گذارم و تو را وکیل می‌کنم که به جای اراده و اختیار من، تو در امور من اراده و اختیار داشته باشی؛ این کار را می‌کنم.

«و بِرَحْمَتِكَ تَعَلَّقِي؛ به رحمت تو همیشه چنگ می‌زنم و خودم را آویزان می‌کنم.»

«و به آسنانت، أَحْطُ رَحْلِي؛ بار خود را فرود می‌آورم.»

من آدمی هستم درمانده، خسته، از سفر رسیده، بارم را می‌اندازم در آستان خانه تو؛ جای دیگر نمی‌اندازم.

و بِجُودِكَ أَقْصِدُ طَلِبَتِي؛ «من قصد می‌کنم، نیت می‌کنم آن خواهش‌هایی که از تو دارم و آن نیازهایی که از تو دارم، به جود تو! من به مقام جود و کرم تو قصد کردم که حاجاتم برآورده بشود و مسائل من داده بشود.»

و بِكَرَمِكَ أَيْ رَبِّ اسْتَفْتِيحُ دَعَائِي؛ «این دعایی که می‌کنم، این مناجاتی که می‌کنم، اینکه تو را می‌خوانم، استفتاح می‌کنم و آغاز می‌کنم به کرم تو!»

اول می‌گویم: «یا کریم یا رحیم یا رحمان»، بعد دعا می‌کنم و در آن دعای باطنی و سیری که حاجتی می‌خواهم، احتیاج خود را به سوی تو آغاز می‌کنم به رحمت تو و به کرم تو؛ یعنی در سیر و باطن دست می‌زنم به کرم تو، و از آنجا می‌خواهم آغاز بشود افاضه و جود بر من، و دعای من مستجاب بشود! و لَدَيْكَ أَرْجُو فَاقْتِي؛ «در نزد تو امید دارم که فاقه و فقر من نتیجه بدهد و به سر حد منزل برسد.»

چون کسی که فاقه و فقر داشته باشد اگر به سوی غیر از تو برود، هیچ امیدی برای او نیست؛ دست‌خالی است، دستش خالی‌تر می‌شود. اما من این فاقه خودم و فقر خودم را به سوی تو آوردم، و امید دارم که تبدیل به غنی بشود به غنای ذات مقدس تو!

¹ خ ل: و لجودک.

² مصباح المتهجد، ج ۲، ص ۵۹۳، با قدری اختلاف: «أَرْجُو غِنِي فَاقْتِي»؛ المصباح، للكفعمي، ص ۵۹۷.

غناى توست جابر بار گران من

و بِنَاك أَجْبُرُ عَيْلَتِي؛ «به غناى تو من جبر مى‌کنم سنگینی خودم را، مى‌خواهم بار گران خودم را با آن جبران کنم.»

جبر: یعنی شکسته بندى استخوان؛ اصل معنای جبر یعنی استخوان را که شکسته است، ببندند و مجبور کنند؛ یعنی این استخوان التیام پیدا کند و جبر بشود.

بِكَمْ يُجْبِرُ الْمَهِيضُ؛^۱ «به واسطه شما حضرات ائمه آن استخوان شکسته، جبر مى‌شود.»
یعنی التیام پیدا مى‌کند و شکسته نیست؛ و لذا به همین عنایت در سایر مواردی هم که چیزی تدارک مى‌شود و جبران مى‌شود مى‌گویند: «جبر». اصلاً معنای جبران از جبر مشتق است، و جبر و جبران هر دو به معنای شکسته‌بندی استخوان است؛ یک کاری به استخوان مى‌کنند که کم‌کم به همان حالت اولی برمی‌گردد و جوش مى‌خورد. لذا تدارکات را در سایر موارد هم مى‌گویند: «جبر»؛ حالا [اگر] استخوان شکسته نشود، گوشت پاره شود، وقتی که بخیه بزنند و به حال صحت و سلامت برگردد، مى‌گویند: جبران شد؛ کسی از کسی مالی برده، مى‌گویند: جبران کرد؛ حقی برده، مى‌گویند: جبران کرد به عنایت. و الاً اصل معنای جبر، همان شکسته‌بندی استخوان است.

به غناى تو من جبران مى‌کنم عیله خود را؛ یعنی این عیله‌ای که گردن من افتاده این بارها، بارهای من خیلی زیاد است! بارهای انسان چقدر زیاد است؟! شما ببینید انسان دو روز مى‌خواهد سفر کند، یک روز مقدمه سفر و کارهایش را مى‌خواهد ترتیب بدهد! حالا اگر بخواد یک سفر همیشگی کند، چقدر مى‌خواهد ترتیب بدهد، چقدر فشار به او است، چقدر خطرات هست! این خطرات را اگر بخواد به منصبه عمل خارجی بگذارد، چقدر وقت لازم دارد، چقدر بر او فشار می‌آورد، چقدر آن را خسته مى‌کند و کسل مى‌کند! من تمام این خستگی‌ها و کسالت‌هایی که حکم شکستن وجود من را دارد و استخوان هستی مرا خرد مى‌کند، جبرش مى‌کنم به غناى تو!
وقتی غناى تو بیاید، دیگر اینها بر من ناگوار نیست؛ بعضی استخوان‌ها مى‌شکند، همان وقت یک دواىی مى‌گذارند و فوراً التیام پیدا مى‌کند. بعضی‌ها مى‌گویند سابقاً یک دواهایی داشتند که استخوانی که مى‌شکسته، مى‌گذاشتند روی آن موضع و مى‌بستند و بعد از بیست و چهار ساعت که باز مى‌کردند، استخوان جوش خورده بود کما فی السابق؛ در همین بیست و چهار ساعت! خُب حالا اگر انسان اتکا کند به غناى پروردگار، آن غنایی که این‌طور فوراً سریع استخوان شکسته انسان را جبر مى‌کند، نه بیست و چهار ساعت، بیست و چهار دقیقه؛ نه، کمتر بیست و چهار ثانیه؛ اگر بخواهیم کمتر بگوییم، دیگر خود ما جرأت نمی‌کنیم و الاً از اینها هم کمتر است. آن مال غناى توست که من مى‌توانم بار گران خودم را جبر کنم.

و تحت ظِلِّ عَفْوِكَ قِيَامِي؛ «قیام من در تحت ظل و سایه مغفرت و عفو توست.»
اصلاً من در تحت عنایت و عفو تو وجودم قائم و سراپاست؛ اگر عفو تو نبود من قائم نبودم، من افتاده بودم و هلاک شده بودم و از بین رفته بودم.

و اِلَى جُودِكَ وَ كَرَمِكَ أَرْفَعُ بَصْرِي؛ «من چشم را که بلند مى‌کنم و مى‌دوزم و امید عنایت دارم، فقط به جود و کرم توست!»

اگر جود و کرم تو نبود، الآن چشم را نمی‌توانستم باز کنم و نگاه کنم و به جایی امید داشته باشم و به آنجا چشم بدوزم.

بیان معنای معروف و منکر نسبت به افعال پروردگار

و اِلَى مَعْرُوفِكَ اَدِيمُ نَظْرِي؛ «به سوی معروف تو نظر خودم را ادامه مى‌دهم.»

هی نگاه مى‌کنم، هی نگاه مى‌کنم، هی نگاه مى‌کنم، چون معروف توست و احسان توست؛ هرچه انسان بیشتر نگاه کند، بیشتر لذت می‌برد و دیگر نمی‌خواهد چشمش را بردارد، چون مدام نگاه مى‌کند و مدام لذت می‌برد دیگر، در هر آنی به واسطه ادامه نظر، ادامه لذت و بهجت است. و معروف تو، کارهایی که از تو سر می‌زند و آن کارها خیلی معروف است، خیلی دل نشین

^۱ مصباح‌المتهدج، ج ۲، ص ۸۲۱، فرازی از زیارت مشاهد مشرفه در ماه رجب.

است! من نظرم به معروف توسست؛ در مقابل منکر! کار منکر به آن کاری می‌گویند که زندگی دارد و جنبه عدم قبول دارد، نجسب است. انسان یک کاغذ را با سریش به یک کاغذ دیگری می‌چسباند، اینها به همدیگر می‌چسبند و همدیگر را می‌گیرند، ولی با یک ماده‌ای می‌خواهد بچسبانند، هر چه می‌چسبانند چسبیده نمی‌شود! یک فعلی از انسان سر می‌زند، مردم آن فعل را می‌بینند نمی‌پسندند، بدشان می‌آید، می‌گریزند؛ این را می‌گویند «کار منکر». [اما] کار معروف نه! همه می‌گویند: به‌به چه کار خوبی است، کار پسندیده‌ای است! مثلاً انسان وارد بشود و به رفیقش سلام کند، می‌گویند: چه کار پسندیده‌ای است! اما [اگر] بیاید و خیره خیره نگاه کند ولی سلام هم نکند، این یک اشمئزاز و زندگی دارد؛ این را می‌گویند: «منکر».

کارهای تو ای پروردگار همه‌اش معروف است، یعنی همه‌اش جنبه ملاطفت و احسان و مودت و فیض و رحمت و ریش است! لذا مدام نگاه می‌کنم به این معروف، و هر چه نگاه می‌کنم بیشتر اشباع می‌شوم، بیشتر اشباع می‌شوم، و اصلاً نمی‌توانم چشم را بردارم؛ این قدر مرا می‌گیرد!

نظاره کردن به جمال خدا در هنگام نگاه نمودن حضرت سجاد علیه السلام به ماه تا اذان

صبح

حضرت سجاد علیه السلام بعد از نیمه شب آمدند وضو بگیرند برای نماز شب، چشمشان افتاد به ماه که ماه در آسمان بود، همین‌طور نگاه کردند، کردند، کردند تا اذان صبح! اصلاً نتوانستند چشم را از این ماه بردارند؛ این چه قسم نگاهی بود؟! این جمال خداست که در این ماه تابیده و این‌طور نورانی شده و شب چهارده شده و آسمان را روشن کرده و زمین را روشن کرده و سبیری دارد و مقصدی دارد و مبدئی دارد و منتهایی دارد، و هر چه نگاه می‌کردند لابد یک بشاشت، یک لذت، یک حال خوشی به آن حضرت دست می‌داد که آن حال، آن حضرت را گرفت تا هنگامی که اذان را گفتند.

«إلی معروفک اَدیم نَظری»؛ معنایش این است که وقتی من نظر می‌اندازم به معروف تو، به کارهای تو، به احسان تو، به آن ملاطفت‌هایی که با من کردی، به آن ضررها، مرگ‌ها و گرفتاری‌هایی را که از من در مدت عمر برداشتی، به خطرات که از من دور کردی، به احسان‌هایی که عنایت کردی! به یک یک از آنها که نظر می‌اندازیم، این نظر این قدر می‌ماند، می‌ماند، می‌ماند که دیگر برداشته نمی‌شود! یعنی این قدر این لطف تو جالب و جاذب است که هر کدام از آنها به انسان اجازه نمی‌دهد که انسان توجه خود را از او معطوف به غیر او بدارد؛ این قدر جالب است!

و لا تُحرقنی بالنَّار، و أنتَ موضعُ أَملی.¹
 «ای خدا، بنابر این مرا به آتش نسوزان! تو پایگاه آرزوی من هستی (موضع: یعنی محور، قطب، ستون، پایگاه)، چگونه مرا به آتش می‌سوزانی؟!»
 کدام آتش؟! آن آتش قطع که فرمود:

«لا تَمعنی لِقَلَّةِ صَبْرِي، لا تُردَّنی لِجَهلی، لا تُحیینی إِذا اشْتَدَّتْ فاقَتی.»²

پیدا کردن خدا، هدف از آمدن در این عالم

تمام این بلاها را من بر دوش می‌کشم برای تو، من از عالم ملکوت به اینجا آمدم و تحمل تمام این مشکلات را می‌کنم برای تو؛ مگر ما از عالم ملکوت نبودیم؟!
 مرغ باغ ملکوتیم نیم از عالم خاک *** چند روزی قفسی ساخته‌اند از بدنم
 من ز خود نامده‌ام تا که به خود باز روم *** آنکه آورد مرا باز برد در وطنم

همه روز درد من این است و همه شب سخنم ***

¹ مصباح المتهد، ج ۲، ص ۵۹۳: «فَلا تُحرقنی بالنَّار و أنتَ موضعُ أَملی.»

² مصباح المتهد، ج ۲، ص ۵۹۲: «لا تُحیینی إِذا اشْتَدَّتْ فاقَتی و لا تُردَّنی لِجَهلی و لا تَمعنی

لِقَلَّةِ صَبْرِي.»

*** که چرا غافل از احوال دل خویشتم¹

ما در آن عالم بودیم،

تو را ز کنگره عرش می‌زنند صغیر *** ندانمت که در این دامگه چه افتاده است²
از آن عالم ملکوت که آمدیم اینجا، به عشق خدا آمدیم و الاً آنجا خیلی جاهای خوبی بود؛ نه آفتاب بود، نه گرما بود، نه گرسنگی بود، نه برهنگی بود، نه مخارج عیال بود، نه گریه بچه و ناراحتی‌های دیگر بود. آنجا آرامش بود، اما یک آرامش وقفه‌داری بود که دیگر انسان نمی‌توانست حرکت بکند.

یک شاخه ریحان از طرف ذات مقدس پروردگار آوردند و به انسان ارائه دادند، انسان بو کرد عاشق شد، عاشق خدا شد، دنبال خدا، دیوانه، آمد در این عالم که او را پیدا کند؛ اصلاً آمدن در این عالم برای پیدا کردن خداست و الاً بی‌خود نیامد اینجا!

من که ملول گشتمی از نفس فرشتگان *** قیل و مقال عالمی می‌کشم از برای تو³
اینجا انسان دارد پیدا می‌کند؛ این تکاپوها، این زحمات‌ها، این رنج‌ها، این کسب‌ها، این کارها، از دواج‌ها، نکاح‌ها، تجارت‌ها، زراعت‌ها، سفرها، شرق، غرب، اینها فقط دنبال او گشتن است و پیدا کردن اوست! تمام عالم وجود دارد می‌گردد و پیدا می‌کند، تمام موجودات دارند دنبال او می‌گردند و همه می‌خواهند او را پیدا کنند، اما همه مردم راه را گم کردند، در خیالات و اوهام زحمت می‌کشند، کم بدست می‌آورند. آن کسی که صراطش مستقیم است، او خوب حرکت می‌کند و پیدا می‌کند!

کلام ابن سینا در بیان طریق و دیدگاه عارف

بو علی سینا در اشارات می‌فرماید:

العَارفُ هَشٌّ بَشٌّ بَسَامٌ يُبْجَلُ الصَّغِيرَ كَمَا يُبْجَلُ الْكَبِيرَ وَ يَنْبَسِطُ مِنَ الْخَامِلِ كَمَا يَنْبَسِطُ مِنَ النَّبِيهِ.⁴
(می‌گوید: «عارف همیشه چهره‌اش باز است و همیشه متبسم است، و افراد کوچک از او تکریم و تعظیم می‌شوند همین‌طوری که بزرگ‌ها از او تعظیم و تکریم می‌شوند.»
یعنی همین‌طوری که او به بزرگ‌ها احترام می‌گذارد، به کوچک‌ها احترام می‌گذارد؛ و اگر

¹ مثنوی معنوی (میرخانی)، دفتر چهارم:

روزها فکر من این است و همه شب سخن ***
*** که چرا غافل از احوال دل خویشتم
از کجا آمده‌ام آمدنم بهر چه بود ***
*** بکجا می‌روم آخر نمائی وطنم

مرغ باغ ملکوتم نیم از عالم خاک ***
*** دو سه روزی قفسی ساخته‌اند از بدنم

من به خود نامدم اینجا که بخود باز روم ***
*** آنکه آورده مرا باز برد در وطنم

² دیوان حافظ، غزل ۱۶.

³ دیوان حافظ، غزل ۴۱۷:

من که ملول گشتمی از نفس فرشتگان *** قال و مقال عالمی می‌کشم از برای تو

⁴ الإشارات و التنبيهات، ص ۱۴۷:

«العَارفُ هَشٌّ بَشٌّ بَسَامٌ يُبْجَلُ الصَّغِيرَ مِنْ تَوَاضُعِهِ كَمَا يُبْجَلُ الْكَبِيرَ وَ يَنْبَسِطُ مِنَ الْخَامِلِ مِثْلَ مَا يَنْبَسِطُ مِنَ النَّبِيهِ، وَ كَيْفَ لَا يَهْتَشُّ وَ هُوَ فَرِحَانَ الْحَقِّ وَ بِكُلِّ شَيْءٍ فَإِنَّهُ يَرَى فِيهِ الْحَقَّ، وَ كَيْفَ لَا يَسْتَوِي وَ الْجَمِيعُ عِنْدَهُ سَوَاسِيَةٌ أَهْلِ الرَّحْمَةِ قَدْ شَغَلُوا بِالْبَاطِلِ!؟»

یک آدم کودن یا حامل (: یعنی کم فکر) بیاید پیش او، آن طور روحش گشاده و باز می شود مانند یک آدم زیرک و باهوش می آید پیش او؛ فرق نمی کند!

بعد عباراتی دارد، می رسد به اینجا که:
کیف لا یُهْشُ و هو فَرِحَانٌ بِالْحَقِّ¹.

«چگونه این طور نباشد، چگونه این حال پذیرش و انعطاف در او نباشد، چگونه طریق الوصل نباشد در حالی که او همیشه خوشحال است به خدا و متحقق است به حق!»
و کیف لا یُسَوِّی و الْجَمِیْعُ عِنْدَهُ سَوَاسِیَه.

«چگونه بین موجودات فرق بگذارد و به آنها به یک نظر نگاه نکند در حالی که جمیع موجودات را مخلوق خدا می بیند و همه را مساوی؟!»

این مال آن شخصی است که صراط مستقیمش را طی کرده و از حیص و بیص این عالم عبور کرده و در این گیر و دار که مقصدش او بوده، از صراط و از راه رفته تا برسد.

حرکت کردن عالم وجود بر اساس عشق

عمده مطلب از راه رفتن است و الاً تمام موجودات دارند دنبال او می گردند؛ هر کاسبی که صبح از خواب بلند می شود می رود دگانش، می خواهد نصرانی باشد می خواهد یهودی باشد، می خواهد مادی باشد می خواهد مشرک باشد، اصلاً این دنبال خدا دارد می گردد. صبح دنبال خدا دارد می گردد، مشتری می آید دنبال خدا می گردد، مشغول کار است دنبال خدا می گردد، ظهر که نهار می خورد گرسنه اش است دنبال خداست، می خوابد دنبال خداست، شب می آید خانه دنبال خداست؛ تمام روزهای او سپری می شود بر این [اساس]!

هر موجودی از موجودات، هر حیوانی این طور است؛ اصلاً عالم وجود بر این اساس دارد می گردد! حرکت کره های آسمانی بر اساس عشق است که تمام موجودات به واسطه همین شوق و عشق به حرکت افتادند!

«و أنت موضع أملی؛ خدایا، تویی پایگاه آرزوی من!»

آتش هجران به مراتب سوزاننده تر از آتش خارجی!

من آمده ام به این گرفتاری ها مبتلا شدم برای تو، برای رضای تو، برای خاطر تو، برای رجوع به تو! و الاً من هیچ وقت از آن عالم پایین نمی آمدم؛ آن عالمی که همیشه زیر درختان سبز **﴿جَنَّتْ نَجْرِي مِنْ نَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾**²، البته بهشت مثالی که در آنجا گرمی و سرما و گرسنگی و برهنگی نبود؛ ما نمی آمدیم خودمان را به این گرفتاری ها مبتلا کنیم! حالا که این طور شد، تو ما را به آتش فراقت مسوزان و از رحمتت دور نکن و از مقام قرب خودت مهجور نکن! هر درجه از هجرانی ملازم است با یک جهنمی! و آن جهنمی که در دل شعله می زند، از این جهنمی که در خارج است بیشتر سوزندگی دارد ها!

مادری که بچه اش مریض است و دارد می میرد یا بچه اش مرده، این در دلش یک شعله حرارت است که او را به هرجا ببرند و به هر منظره ای ببرند، آن آتش همین طور دارد زبانه می کشد؛ بهترین غذا را برایش بیاورند، بهترین لباس را بیاورند، بهترین تفریح گاه ها او را ببرند، بهترین مسافرت ها ببرند، آن آتش هست! این قدر آن آتش سوزان است که این مادر بعضی اوقات در این آتش ظاهری می رود می سوزد و نمی فهمد، اصلاً دستش می سوزد، لباسش می سوزد، بدنش می سوزد و آن آتش این قدر گرم است که این آتش در مقابل او نمود ندارد و درک این آتش را نمی کند!

عیناً مانند یک چراغی که در این مسجد روشن است؛ لامپ هزار روشن است و شما یک شمع دو و لت هم روشن می کنید، آیا این در مقابل آن نور می دهد؟! آن آتشی که در سینه و در قلب این مادر است این قدر گدازنده و این قدر سوزاننده است که این آتش خارجی در مقابل آن نمود ندارد؛ آن آتش است! آن وقت آن آتش در هر عالمی یک مظهري دارد دیگر، خود این آتش هم یکی از مظاهر جهنم است و الاً اصل جهنم مال مُبْعِدِین است؛ مال آن کسانی که دورند، در عالم قرب که

¹ همان.

² سوره بقره (۲) آیه ۲۵؛ سوره آل عمران (۳) آیه ۱۵ و ۱۳۶ و ۱۹۵ و ۱۹۸.

جهنم نیست، آنجا بهشت است! پس هر چه درجه قرب بیشتر باشد، بهشت در آنجا قوی تر است و هر چه درجه بُعد بیشتر باشد، جهنم در آنجا قوی تر است! و به اختلاف درجات بُعد، درکات جهنم و به اختلاف درجات قرب، درجات بهشت است.

وَ لَا تُحْرِقِي بِالنَّارِ؛ «مرا به آتش مسوزان ای پایگاه آرزوی من، ای محور امید من، ای کانون هدف حرکت و مقصد سیر من!»

وَ لَا تُسَكِّتِي الْهَالِوِيَّةَ؛ «مرا به دوزخ نینداز، پیش دشمنان خودت [بیندازی] و از دوستانت جدا کنی و در عالم بُعد خودت!»

«فَأَيْتَكَ فُرَّةٌ عَيْنِي؛ تو موجب روشنایی چشم من هستی!»

یاد تو قلب مرا آرام می‌کند، چشم افروخته و گداخته و سوزان مرا که از هجرت بدین‌گونه درآمده، یاد تو که می‌کنم چشم مرا، خنک و سرد می‌کند و به چشمی که از نور رفته، نور می‌دهد. یا سِدِّي لَا تُكْذِبُ ظَنِّي بِإِحْسَانِكَ و مَعْرُوفِكَ.

«ای آقای من، این گمانی را که من به احسان و به معروف تو دارم تو این را تکذیب نکن!» یک کاری نکن که این گمان من تبدیل به یأس شود؛ این گمان من که به معروف و احسان و کار خوب تو دارم، تبدیل بشود! گمان من بر اساس صدق است؛ اگر مرا ناامید کنی، آن وقت من این گمانم را دروغ می‌پندارم! این کار را نکن، یک کاری کن که این گمان من قوی تر بشود، مهر صواب به او بخورد و یقین محض بشود!

فَأَيْتَكَ ثِقَتِي؛ «زیرا که تویی محلّ وثوق من! (من غیر از تو کسی را ثقه ندارم برای خودم)»

«وَ لَا تُحْرِمْنِي ثَوَابِكَ؛ مرا از ثواب و مُزِدَّت محروم نکن!»

«فَأَيْتَكَ الْعَارِفُ بِفَقْرِي؛ چون تو می‌دانی که من چه اندازه نیاز دارم!»

افراد بشر خبر ندارند که حال فقر و نیاز من چه اندازه است؛ از من یک ظاهری می‌بینند مانند سایر افراد، اما تویی که از سرّ و سویدای من خبر داری و لذا من این مناجات‌ها را با تو می‌کنم نه با غیر تو! چون تو درجه فقر مرا می‌دانی، تو عارف به نیاز من هستی، تو آگاه به درجه احتیاج من هستی.

در مقابل خدای کریم، بنده گناهکاری است که اعتراف به گناه را وسیله قرب به او قرار داده

إلهی ان كان قد دنا أجلي و لم يُقرّبني منك عملي فقد جعلتُ الإِعْرَافَ إِلَيْكَ بِذُنُوبِي وَسَائِلَ عَلَيَّ. «خدایا، (تا حالا عمری کردیم و دست و پا شکسته دنبال تو گشتیم و کارهایی را کردیم) اگر الان اجل ما و مرگ ما نزدیک بخواد بشود و ما کاری نکردیم که به واسطه آن کار به سر حدّ مقام قرب تو فائز بیاییم و نزدیک به تو شویم، و عمل ما چنین قوه‌ای نداشته که نفس ما را به مقام قرب تو نزدیک کند؛ من در اینجا یک چیز دارم و بس! اعتراف به گناه خود دارم و این را بهترین وسیله عذر خود قرار می‌دهم که خودم هم معترف به گناه هستم.»

عمر گذشته، اجل هم نزدیک شده، چیزی هم در سرمایه نیست که بتواند ما را حرکت بدهد، ما اعتراف به تقصیر و گناه داریم، تجزّی نداریم، گناهی هم که کردیم از روی جرأت نبوده، تجزّی نبوده، از روی جحود و انکار نبوده، از روی خصومت و جنگ با تو نبوده است. گناهی از روی جهالت کردیم و اعتراف هم داریم، ما همین را وسیله برای عذر قرار می‌دهیم؛ که عذر ما را بپذیر دیگر!

ما بنده گناهکاریم دیگر؛ در مقابل، تو خدای رحیمی! آخر هر چیزی تقابل دارد؛ روز در مقابلش شب است؛ سفیدی در مقابلش سیاهی است؛ شیرینی در مقابلش تلخی است؛ تو خدای کریم، در مقابلش چیست؟ ما بنده گناهکار! تو خدای خوب در مقابلش چیست؟ ما بنده بد! دیگر نمی‌شود که ما ادعای ربوبیت کنیم! اگر ادعای ربوبیت می‌کردیم و خدا بودیم، آن وقت خوبی‌ها در ما بود. پس خدایا، از ما بیش از این توقع نداشته باش! چون این وجودات ممکن، آن فلز و مغزشان سیاه است، اینها طلا نمی‌شوند؛ طلا تو هستی، اینها یک خرده طلا نما هستند، گلک می‌زنند، در این دنیا یک آبی از آن معدن تو گرفته‌اند و به فلز خودشان زدند و خودشان را طلا نما و نقره نما کردند و در این دنیا یک کارهایی به این نام می‌کنند، ولی وقتی می‌خواهند از این سرحد بگذرند، در آنجا، در کوره که می‌خواهند عبور کنند آن آب‌ها را می‌ریزند و آن فلز - حالا آهن است، چدن

است، مس است، هر چه هست، طلا نیست، ابریز^۱ یا نیست - خود نمایی می‌کند. و خلاف این هم از او توقع نداشته باشد! چون اصلاً [او] ممکن است، ممکن الوجود مخلوق است، مخلوق محدود است، مخلوق معیوب است، مخلوق منقوص است، مخلوق مقید است! آن تو هستی که آن صفاتِ علیا و صفاتِ حُسنی را داری، ما که نیستیم! فقط یک برقی از آن عالم غیب تو بر ما زد و ما را عاشق و شیفته تو کرد، آن وقت با این دست و پای شکسته و با این فلز قلع و با این امکان و محدودیتی که ما داریم که جوانب ما را فراگرفته است، ما می‌خواهیم به سوی تو بیاییم! ما کجا و تو؟!

وجود خواست در انسان، نشانه قابلیت وصول او به مقصود

لطف تو بزرگ است می‌کشد؛ این لطف مال توست، نه مال ما! از ما هیچ خبری ساخته نیست و ما اقرار داریم که از ما خبری ساخته نیست؛ همین اقرار ما را وسیله قرار بده! آن برقی که از عالم غیب زده و ما را به تکاپو انداخته، از همان مسیر ما را برسان! چون اگر ما قابلیت وصول نداشتیم آن برق نمی‌زد و این خواست هم پیدا نمی‌شد. هر خواستی که در انسان است، آن نمونه و علامت این است که انسان قابلیت وصول به آن مقصود را دارد، و اگر نه، این خواست اصلاً نبود! در موجودی که این خواست هیچ نیست، قابلیت وصول نیست؛ و در انسان که هست معلوم است که یک چیزی هست.

عفو حقیقی از آن کسی است که قدرت بر انتقام دارد!

إلهی إِنْ عَفَوْتَ فَمَنْ أَوْلَىٰ مُنْكَ بِالْعَفْوِ؟^۲ «اگر تو عفو کنی، از تو بهتر کیست که عفو کند؟!» عفو مال آن کسی است که قدرت دارد؛ آن کسی که قدرت ندارد و عفو می‌کند، آن عفو ناشی از بیچارگی‌اش است، نمی‌تواند کاری بکند می‌گوید: گذشتم! نه، اگر کسی بتواند انتقام بگیرد و قدرت در دست او باشد و بگوید: گذشتم، او مالک عفو است و واقعاً عفو کرده است! پس عفو از آن کسی مستحسن است که قادر باشد، و از تو قادرتر کیست؟! عفو از آن کسی مستحسن است که کریم‌تر باشد، از تو کریم‌تر چه کسی است؟! پس اگر عفو کنی، بر خلاف مقتضای صفات خود رفتار نکردی؛ بر همان ممشا جاری شدی و این از تو خیلی پسندیده است!

«لَا تَوَاخِذْنَا بِعَدْلِكَ!»

اگر عفو کنی خانه‌ات آباد، اگر عذاب کنی باز هم گناه نکردی، روی عدل خود عذاب کردی؛ چون امر کردی و ما که بندگان بودیم در مقابل امر تو مخالفت کردیم و عذاب دیدیم و عذاب هم از روی عدل توست.^۳ ولی ما از تو تقاضا می‌کنیم که با ما به عدلت رفتار نکنی، به عفو رفتار کن! چون عدل برای ما خیلی مشکل است، ما اگر بخواهیم خود را در تحت ترازوی عدلت درآوریم و بخواهی با ما بر اساس عدلت رفتار کنی، کار خیلی خراب است!

«وَلَوْ يُوَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ»^۴

«و اگر خداوند بخواهد مردم را به ظلمی که می‌کنند بگیرد، روی پشت این زمین اصلاً یک جنبنده دیگر نمی‌ماند!»

روی این کره زمین کدام فردی است که ظلم نکرده باشد؟! ظلم به غیر، ظلم به نفس، ظلم کلی، ظلم جزئی؛ اصلاً یک جنبنده نمی‌ماند! پس تو سریع‌العقاب نیستی که زود انسان را به گناه و به ظلم بگیری، و عفو غلبه دارد؛ از این گذشته عدلت به مقتضای مقام جلالت است دیگر، عظمت داری، جلال داری، می‌گویی: مخالفت کردی باید انتقام بشوی!

غلبه همیشگی رحمت و جمال خدا بر غضب و جلالتش

^۱ کانی شناسی در ایران قدیم، ص ۳۰۲: «ابریز: ف، زر خالص.»

^۲ مصباح المتوحد، ج ۲، ص ۵۹۳: «فَمَنْ أَوْلَىٰ مُنْكَ.»؛ الإقبال بالأعمال الحسنة، ج ۱، ص ۱۶۹.

^۳ الصحیفة السجادية، ص ۶۰:

«اللَّهُمَّ إِنْ تَشَأْ تَعَفَّ عَنَّا فَيَفْضِلِكَ، وَإِنْ تَشَأْ تُعَذِّبْنَا فَيُعَذِّبُكَ، فَسَهِّلْ لَنَا عَفْوَكَ بِمَنِّكَ وَأَجِرْنَا مِنْ

عَذَابِكَ بِتَجَاوُزِكَ ...»

^۴ سوره النحل (۱۶) آیه ۶۱.

عفوت مال مقام جمال است، مال مقام رحمت رحیمیت است. «یا مَنْ سَبَقَتْ رَحْمَتُهُ غَضَبَهُ»¹ و همیشه این رحمت بر غضبت سبقت دارد! هر جا که با همدیگر بخوانند بیایند، این رحمت می‌زند و این غضبت را از بین می‌برد! اصلاً این‌طور است!

آب در این دنیا مظهر رحمت توست؛ مظهر رحمت خدا نیست؟! آتش مظهر سوزندگی و غضب خداست؛ اما یک جایی که پهلوی همدیگر، دوش به دوش، آب و آتش بخوانند باشند، می‌توانند باشند؟! آب می‌زند آتش را خاموش می‌کند و هیچ اثری برای آن نمی‌گذارد. آتش آن جایی است که آب نباشد، آنجا فوران می‌کشد، شعله می‌کشد داد و بی‌داد می‌کند، جرقه می‌زند، زفیر و شهیق دارد؛ اما وقتی که آب باشد دیگر [اثری از آن باقی نمی‌گذارد].

خدایا، تو هم عادل و هم عفو، هم دارای غضب هستی و هم دارای رحمت، هم جلال داری و هم جمال داری، ولیکن ما فهمیدیم که جمالت بر جلالت غلبه می‌کند؛ یعنی جمالت، با آن لبخندی که می‌زنی، می‌کشی و می‌بری! دیگر در آن مقام، جلالت ندای دور باش نمی‌زند، آن را دفع کرده؛ و با ما به عفو رفتار کن! «اللَّهُمَّ لَا تَوَاخِذْنَا بِعَدْلِكَ!»

إلهی ان عَفَوْتَ فَمَنْ أُولَى مِنْكَ بِالْعَفْوِ، وَ إِنْ عَذَّبْتَ فَمَنْ أَعْدَلُ مِنْكَ فِي الْحُكْمِ.
«خدایا، اگر تو عفو کنی از تو بهتر کیست که عفو کند؟! اگر عذاب بدهی و شکنجه کنی، چه کسی در مقام حکم کارش از تو استوارتر و راستین‌تر است?!»
عدلت هم بر اساس استواری کار است!
«ارْحَمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا غُرْبَتِي وَ عِنْدَ الْمَوْتِ كُرْبَتِي!».

دشمنی تمام موجودات عالم با انسان

در این دنیا من غریبم، تک و تنه‌ایم؛ این موجوداتی که در این عالم دنیا هستند و همه آنس می‌گیرند، اینها همه دشمنانند، برای مصالحی آمدند با انسان عقد اخوت خواندند. تمام موجوداتی که انسان با آنها رابطه دارد، یک عقدی خواندند؛ تمام اموال با انسان یک عقدی خواندند، در و دیوار یک عقدی خواندند، حیوانات یک عقدی خواندند، انسان‌ها یک عقدی خواندند، إلی‌ماتشاءالله به تعداد این تعلقات، عقودی بنا شده است! و تمام این عقود برای این است که سر انسان را ببرند و از انسان استفاده کنند، مثل شتر قربانی؛ وقتی که آنشان قطع بشود، انسان را با یک قلاب سنگ پرت می‌کنند به آن جایی که دیگر عرب نی می‌اندازد! این یک واقعیته است، حالا می‌خواهید شما امتحان کنید.

پس در واقع من غریبم، آن هم آن کسی که از عالم ملکوت آمده و آن رشته را نمی‌خواهد از دست بدهد و می‌خواهد بر علیه هستی خودش قیام کند و او را در هستی حق منکد کند! و تمام موجوداتی که در این عالم دارای هستی هستند، انسان را به هستی خود دعوت می‌کنند، به ربوبیت خود دعوت می‌کنند.

و این راه، راه گذشت از موجودیت و هستی است. پس تمام موجودات عالم با انسان دشمن هستند. با عارف دشمن است حتی سنگی که در بیابان است؛ چون عارف می‌گوید: باید انسان با خدا حرکت کند، آن سنگ می‌گوید: من موجودیت دارم، محبوبیت دارم، تقید دارم، باید این محبوبیت ماهیت من در این وجود حفظ بشود! آن مرغ می‌گوید: من موجودیت باید حفظ بشود! این دیوار می‌گوید: این اساس من باید حفظ بشود، من شخصیت دارم! عارف می‌گوید: تمام شخصیات باید منکد در شخصیت حق باشد، و یک شخصیت بیشتر در عالم نیست و مال حق است! پس این ندا موجب این می‌شود که تمام افرادی که این ندا به گوششان می‌رسد دشمن می‌شوند.

ندای لا إله إلا الله را که پیغمبر بلند کرد، چرا این همه سر و صدا بلند شد و تمام جزیره العرب با پیغمبر دشمن شدند؟! مگر حرف بدی بود؟! چون در دل این لا إله إلا الله این معنا خوابیده بود که باید از همه چیز دست برداشت، تمام علاقه‌های خود را باید ببری؛ [علاقه] به هر چه هست، به کوه

¹ کتاب المزار (للمفید)، ص ۱۶۱؛ مصباح المتهد، ج ۲، ص ۶۹۶.
² مناقب آل ابی‌طالب، ج ۱، ص ۵۶؛ اعلام الوری، ص ۵۳ - ۵۴؛ تاریخ الطبری، ج ۲، ص ۳۲۳ - ۳۴۹.

ابوقبیس و به جبال تهامه و به باغ‌های طائف و به هرچه هست، تمام باید بریده و منقطع بشود به سوی خدا، **(وَنَبِّئْ إِلَيْهِ تَبْيِئَاتِهِ)**؛^۱ و این کار آسانی که نیست، این خیلی مشکل است! پس بنابراین کسی که این ندا را بلند می‌کند، تنها می‌ماند غریب!

إِرْحَمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا غُرْبَتِي؛ «در این دنیا بر غربت من رحم کن!»
یعنی مرا غریب نگذار! یعنی از موجودات دنیا مرا به هرکدام آشتی بدهی، باز هم اگر تو را نداشته باشم من غریبم.

یک کاری بکن که من با همه موجودات آشتی کنم! کی ما با همه موجودات آشتی می‌کنیم؟ وقتی با تو آشتی کنیم. وقتی با تو آشتی کنیم همه موجودات را هم می‌شناسیم؛ وقتی با تو راه باز کنیم با همه موجودات [راه] باز کردیم؛ وقتی تو را شناختیم، همه موجودات را شناختیم؛ وقتی به تو راه پیدا کردیم، با همه موجودات راه پیدا کردیم؛ تمام موجودات که دشمن بودند، حالا همه می‌شوند دوست، همه می‌شوند رفیق! چون عنوان دُوْنِيَّتِ از بین رفته و عنوان وحدت آمده جلو. این موجودات از نقطه نظر اینکه معلق به وجود ذات حق هستند با انسان ارتباط [پیدا] می‌کنند، نه از نقطه انانیت و شخصیت خود؛ آن وقت آن دشمنی‌ای که تمام موجودات با انسان داشتند تبدیل به دوستی می‌شود.

نیاز بشر به ترحم تو در دنیا و هنگام مرگ و بعد آن

إِرْحَمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا غُرْبَتِي وَ عِنْدَ الْمَوْتِ كُرْبَتِي.
«و وقتی هم من می‌خواهم بمیرم چون خیلی گرفتارم، به آن گرفتاری من در حال مردن رحم کن!»

آدم که می‌خواهد بمیرد، خیلی گرفتاری دارد دیگر، تعلقات دارد، تو رحم کن! از همان شاخه‌های ریحان که قرار بود بفرستی، دو تا بگو بیاورند، یکی از مقام جلالت و یکی از مقام جمالت؛ و انسان بو کند و دیگر اصلاً درک نکند و بعد ببیند که یک‌مرتبه در همان حرم مقدس تو حاضر است؛^۲ از این عنایات به ما بکن! و تو هم واقعاً مستحق این کارها هستی.

وَ فِي الْقَبْرِ وَحْدَتِي؛ «در عالم قبر، در عالم وحدت، به تنهایی من برس!»
من آنجا تنها هستم، هیچ کس به داد من نمی‌رسد؛ نه پدر نه مادر نه شیره نه مال، هیچ کس! انسان را می‌گذارند، خاک‌ها را می‌ریزند، و یک بیل هم می‌زنند رویش و الفاتحه! و می‌روند که رفتند، و تک و تنها می‌گذارند؛ حالا کاش بدن انسان آنجا تک و تنها بود، برزخ انسان تک و تنهاست! او وارد شده در یک عالمی که من جمیع‌الجهات غریب است؛ به غربت ما در آنجا رحم کن!

وَ فِي اللَّحْدِ وَحْشَتِي؛ «و در لحد که مرا گذاشتند، بر وحشت من در آنجا ترحم کن!»
وَ إِذَا نُشِرْتُ لِلْحِسَابِ بَيْنَ يَدَيْكَ ذُلٌّ مَوْقِفِي.
«و زمانی که سر از قبر بیرون آوردم برای حساب در عالم حشر، من برخاستم و میان دو دست تو قرار گرفتم، به آن موقف ذلیلانه و عاجزانه‌ای که در پیشگاه تو دارم ترحم کن!»

^۱ سوره مزمل (۷۳) آیه ۸.

^۲ الأُمَالِي، شیخ طوسی، ص ۴۱۴:

«أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الصَّوْفِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامِ الْإِسْكَافِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكِ الْفَرَّارِيِّ، قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ ضَوْءٍ، عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: "قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ زَيْنُ الْعَابِدِينَ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ) قَالَ اللَّهُ (عَزَّوَجَلَّ): مَا مِنْ شَيْءٍ أَتَرَدَّدُ فِيهِ مِثْلَ تَرَدُّدِي عِنْدَ قَبْضِ رُوحِ الْمُؤْمِنِ، يَكْرَهُهُ الْمَوْتُ وَ أَنَا أَكْرَهُهُ مَسَاءَتَهُ، فَإِذَا حَضَرَهُ أَجَلُهُ الْآدَى لَا تَأْخِيرَ فِيهِ بَعَثْنَا إِلَيْهِ بَرِيحَاتَيْنِ مِنَ الْجَنَّةِ تُسَمِّي إِحْدَاهُمَا الْمُسْخِيَةَ وَ الْآخْرَى الْمُنْسِيَةَ، فَأَمَّا الْمُسْخِيَةُ فَتُسْخِيهِ عَنِ مَالِهِ، وَ أَمَّا الْمُنْسِيَةُ فَتُنْسِيهِ أَمْرَ الدُّنْيَا."»
معاد شناسی، ج ۲، ص ۲۹:

«فرمودند: حضرت علی بن الحسین امام زین العابدین علیه السلام فرمودند که: خداوند عزوجل می‌فرماید: من در هیچ امری تردّد و درنگ نکردم مانند درنگ کردن و تردّدی که در قبض روح مؤمن کردم؛ چون آن مؤمن از مرگ کراهت داشت و من هم کراهت داشتم به او ناراحتی برسانم. پس زمانی که اجل محتوم آن مؤمن رسید، من دو شاخه گل معطر از بهشت برای او فرستادم، یکی از آنها مُسْخِيه نام داشت و دیگری مُنْسِيه؛ اما مُسْخِيه، پس او را نسبت به مالش بی اعتنا نموده و از همه آنها می‌گذرد، و اما مُنْسِيه، پس او را از تمام امور و شؤون دنیا به فراموشی و نسیان می‌اندازد.»

آن موقف خیلی موفق عجیبی است! چون آن موقف در مقابل سلطان است، در مقابل قادر است؛ هر حکمی بکند، هر امری بکند، هر نهی‌ای بکند، همان است! و انسان در آنجا خیلی ذل است دیگر، باید برود حساب پس بدهد! نه حساب یک روز و دو روز، حساب تمام عمر، تمام خیالات باطل، تمام افکار باطل، تمام اعمال باطل؛ تو در اینجا به ما ترحم کن! واقعاً انسان احتیاج به ترحم دارد در اینجاها!

این حضرت سجّاد علیه السّلام این همه داد و بیداد و مناجات و اینها می‌کند، یکوقت گمان نکنید او می‌خواهد تعلیم کند ها! اصلاً ذات مقدّس آن حضرت با آن عرفان و سعه اطلاعی که داشته تمام این مراحل و عقبات را در مقابل خود می‌بیند که انسان این مراحل را در پیش دارد و تا اینجا از خداوند علیّ اعلیّ تقاضا نکند و در مقام اصلاح نباشد نمی‌تواند از آنها عبور کند.¹ این‌شاءالله خداوند توفیق بدهد و انسان را بیدار کند و قبل از مردن همیشه انسان را به همین توبه و عمل صالح و یاد مرگ و اینها بیندازد تا اینکه انسان مغرور نشود!

پیغمبر می‌فرماید:

أَكثِرُوا ذِكْرَ هَادِمِ اللَّذَاتِ؛² «ذکر آن چیزی که لذّات را هدم می‌کند و از بین می‌برد زیاد کنید!»
گفتند: «هادِمِ اللَّذَاتِ چیست؟»
پیغمبر فرمود: «مرگ!»
[اللّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ]

¹ جهت اطلاع بیشتر پیرامون این موضوع که «تضرّع و ندبه و مناجات و ابتهال انمه اطهار عليهم السّلام، تصنّعی و برای ارشاد و تعلیم عباد نبوده است» رجوع شود به رساله لبّ اللباب، ص ۹۸ - ۹۹.

² الجعفریات، ص ۱۹۹:

«أخبرنا عبدالله بن محمّد، قال أخبرنا محمّد بن محمّد، قال حدّثني موسى بن إسماعيل، قال حدّثنا أبي عن أبيه عن جدّه جعفر بن محمّد عن أبيه عن جدّه عليّ بن الحسين عن أبيه عن عليّ بن أبي طالب عليه السّلام قال: "قال رسول الله صلّى الله عليه و آله و سلم: أكثرُوا مِن ذِكْرِ هَادِمِ اللَّذَاتِ؛ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا هَادِمُ اللَّذَاتِ؟ قَالَ: الْمَوْتُ؛ فَإِنَّ أَكْيَسَ الْمُؤْمِنِينَ أَكْثَرُهُمُ لِلْمَوْتِ ذِكْرًا وَ أَحْسَنُهُمُ لِلْمَوْتِ اسْتِعْدَادًا."» ترجمه:

رسول خدا صلّى الله عليه و آله و سلم فرمودند: «از بین برنده و ویران‌کننده لذّات را زیاد یاد کنید!» به آن حضرت عرض شد: «ای رسول خدا، ویران‌کننده لذّات چیست؟» فرمود: «مرگ؛ زیرا که بیشترین مؤمنین آن کسی است که بیشتر یاد مرگ کند و خود را برای مرگ بهتر آماده سازد!»